

LOKNETE DR. BALASAHEB VIKHE PATIL
(PADMA BHUSHAN AWARDEE)
PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY

ARTS, SCIENCE & COMMERCE COLLEGE KOLHAR

Tal. Rahata, Dist. Ahmednagar, Pin - 413 710
NAAC Accredited at 'A' Grade with CGPA 3.10

Studey Material

1. **Teacher** : **Dr. Satish A. Gonde**
2. **Course** : **B.Com.**
3. **Class** : **T.Y. B. Com**
4. **Semester** : **V**
5. **Subject** : **Indian & Global Economic
Development - I**
6. **Sub. Code** : **353 A**
7. **Topic** : **Indian Planning**

आर्थिक नियोजन

- प्रास्ताविक -
- 15 मार्च 1950 - नियोजन मंडलची स्थापना
 - 1 एप्रिल 1951 - पंचवार्षिक योजनांच्या माध्यमातून आर्थिक विकासात प्रारंभ
 - 1 जानेवारी 2015 - नियोजन मंडलची तागा-आयोग
निती (NITI : National Institution for Transforming India) घेतली.
 - पंतप्रधान - अध्यक्ष, डॉ. राजीव कुमार - उपाध्यक्ष
 - पहिली पंचवार्षिक - 1 एप्रिल 1951 ते 1 मार्च 1956
 - बारही पंचवार्षिक - 1 एप्रिल 2012 ते 31 मार्च 2017
 - 12 पंचवार्षिक योजना, 7 वार्षिक योजना -
 - 2.72 वी योजना सुरु न करवता आल्याने आर्थिक नियोजन संपुष्टात.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी -

दुसरे महायुद्ध संपुष्टात - जगाचा विघटन -
अर्थव्यवस्था संकटात - त्यांची पुर्नरचना - भारत - बांधकाम, प्रत्यक्ष, शीतका आकारण्या देवांगी देवांगी मिळत होते -
त्यांची पुर्नउभारणी - आकारणी नियोजनाचा मार्ग निघाला.

भारतातील आर्थिक

नियोजनाची आवश्यकता -

- १) देशातील लाक्षणिक कामगऱ्यांचा पयसिले आणी कार्यक्षमता वापर करुन उत्पादनात वाढ करुनयालाही
- २) देशातील आर्थिक दालेचे केंद्रीकरण होवु नये, मजुरांशी निमगि न होवयालाही नियोजन -
- ३) आर्थिक व सामाजिक विषमता कमी करुनयालाही नियोजन -
- ४) देशातील आर्थिक गती वाढविनयालाही, देशातील लाक्षणिक कामगऱ्यांचा अपव्यय टाळुनयालाही -
- ५) अर्थव्यवस्थेत स्थैर्य प्रस्थापित करुनयालाही -

भारतातील आर्थिक नियोजन

⇒ १९३० चे दशक - भारताने समाजवादी गेल्यांचा वाढणारा प्रभाव -

⇒ १९३४ - एम विश्वेश्वरय्या (मॅट्रु लंकाणांचे दिवाण) - पुस्तक - "Planned Economy for India" - भारताने लाही नियोजनाची आवश्यकता सर्वप्रथम मांडली.

- १० वर्षांची योजना तैयार तयार केली.

* - १९३६ - "नियोजन करुन किंता नल व्हा" हाका संदेश दिले.

⇒ १९३८ - हरिपुरा येथे काँग्रेस आधीवेश (अध्यक्ष - सुभाष बोस) पंडीत नेदुंर्या अध्यक्षतेलाही "राष्ट्रीय नियोजन कांमिती" स्थापना.

⇒ जानेवारी 1944 - मुंबईतील आठ उद्योगपती (J. R. टाटा, पुरुषोत्तम ठाकुरदास) भांडवलवादाच्या आधारेवर "मुंबई योजना" तयार केली. - तिला 'टाटा विला योजना' असेही म्हणतात.

⇒ 10 ते 15 वर्षांसाठी राष्ट्रीय उत्पादन-निष्पन्न व दरडोई उत्पादन-दुप्पट वाढीचे उद्देश्य

→ सर्वप्रथम मिळकत कर व करांच्या लक्ष्यता

→ औद्योगिक व इतर क्षेत्रात मोठी गुंतवणूक-दुप्पट करणे

⇒ 1944 - श्री. श्रीकांत वाटयवा अग्रवाल यांनी गांधीजींच्या आर्थिक विचारांवर आधारित "गांधी योजना" तयार केली.

⇒ एप्रिल 1945 - मुंबई योजनेवर उत्तर म्हणून मानवैद्य रॉय यांनी "जगला योजना" तयार केली. परंतु या तीनही योजनांची अंमलबजावणी झाली नाही.

⇒ जानेवारी 1950 - जयप्रकाश वाटयवा यांनी "सर्वोदय योजना" तयार केली. काहीकाळात पद्धतीने शोषण विरधीत काम निमणे करणाऱ्या उद्देश्ये

⇒ जानेवारी 1950 - मध्य कोळींबो येथे झालेल्या संयुक्त-श्रमिका (का) समीक्षेत - दुप्पट-या महापुढ्यामुळे निमणे झालेल्या समस्यांने समाधान-आर्थिक निमो-जगला माध्यमातून करण्यासाठी कोळींबो योजना तयार करण्यात आली.

विमोक्षणचे प्रकार

अ) आदेशाद्वारे विमोक्षण, प्रलोभनाद्वारे विमोक्षण व स्तुचक विमोक्षण

① आदेशाद्वारे विमोक्षण : सामान्यते कर्षणव्यवस्थांमध्ये आढळते - मुक्त वाजारव्यवस्थाचा अभाव असतो. यामध्ये केंद्रीय स्तरीनेद्वारे सरकारची उद्दीष्टे व आश्चर्यांना अनुसरून मोठेचो आरथनी व आंमलवजावणी केली जाते.

② प्रलोभनाद्वारे विमोक्षण - भारतासारखा लोकशाही राज्याव्यवस्थेमध्ये आढळते. - वाजारपेठांमध्ये सरकारचा हस्तक्षेप असतो. परंतु त्यात खळती वरते. उद्योगवा उपादन व उपभोगाचे स्वातंत्र्य असते. मात्र सरकार विविध विधीय व राजकोपीय प्रलोभनाद्वारे आपली उद्दीष्ट साध्य करतात. उदा. अनुदान, कर खपळता.

③ स्तुचक विमोक्षण :- फ्रांससारखा मिश्र अर्थव्यवस्थांमध्ये असे विमोक्षण आढळते. यामध्ये सरकारकडून स्वातंत्र्य क्षेत्रावर कडक नियंत्रण व वेवतात त्यांना विविध स्तोरी सवलती देवून त्यांच्याकडून देशाच्या विकासाची काश्चिक व सामाजिक उद्दीष्टे साध्य केली जातात. भारताने ४ व्या पंचवर्षीय योजनेपासून स्तुचक विमोक्षणाचा अवलंब

ब) वित्तीय विमोक्षण व भौतीक विमोक्षण - यामध्ये

① वित्तीय विमोक्षण - यामध्ये संसाधनांचे वितरण पैशाच्या स्वतंत्रता केली जाते. - मागणी व पुरवण्यातील अर्जाकडून दुर करव्यालाही तारीय विविध प्रकारांचे मुक्त व काम यंचे मुल्यांकन करता येण्यालाही हे विमोक्षण म्हणतात.

② भौतीक विमोक्षण - यामध्ये संसाधनांची तबद्ध व्यक्ति, पैसा व यंत्रणाकरीत्या स्वरूपात केली जाते. या विमोक्षणांमध्ये काय्या माल, सामसाणी, व. सारख्या भौतीक संसाधनांच्या उपलब्धतेचे मुल्यांकन केली जाते. व ती करी- मिळवायली याचा अंदाज घेतला जातो.